

I. MURAD DEVRİNDE ASILHAN BEY MİMARİ MANZUMESİ

EKREM HAKKI AYVERDİ
Yüksek Mühendis

Ezine kasabasının 12 kilometre kadar cenûb-ı garbisindeki Kemaller köyünde câmi', hamam, kabir ve köprüden mürekkep mühim bir mi'marî manzume bulunmaktadır. Kitabeleriyle inşa tarihlerinin I. Sultan Murad devrine ait olması, aynı zamanda, nisbetlerindeki âhenk ve tezyinâtın müterakki bir dereceye ulaşması, bu mi'marî heyet-i umumiyeye pek hususî bir ehemmiyet kazandırmaktadır.

Câmi' dört duvar üstüne tek kubbeli bir harimle çapraz tonozlu üçlü bir revaktan mürekkeptir. Kubbe 10,5 metreden biraz fazla olup duvarlara beşli köşe müsellesi dilimlerle oturur. Duvarlar Orhan Gazi devrindeki Bursa Alâu'd-din Bey, İznik Hacı Özbek ve Hacı Hamza câmileri gibi alçak olmayıp kubbe açıklığına uygun bir irtifa'dadır. Müselles dilimlerin teşkil ettiği kuşak da 2,30 gibi mühimce bir yüksekliği haizdir. Köşe müselleslerinin ortasında Gebze'deki Orhan Cami'ini hatırlatan kemerli kör çökertmeler vardır, (Resim 1, 2). Son cema'at revakının üç çapraz tonozu da yıkılmış ve yerine ortası kemerli bir ahşap çatı yapılmıştır. Esasında çapraz tonoz olduğu, ahşap tavanının harap bir yerinden görülen izlerden anlaşılmaktadır. Son cemâat yerinin yan tarafları duvarla örtülüdür. Ortada iki mermer sütun vardır. Bunlar da devrildiğinden başlık ve kaideleri yok olmuş, yalnız üst kısımlarına birer taş takoz yerleştirilmiştir (Resim 3). İlerde görüleceği üzere pencere sövelerindeki mühim tezyinata bakınca başlıkların da itinâ ile yapılmış olmaları muhakkak sayılabilir ve onlar gibi mütekâmil istalaktitli oldukları tah-

min olunabilir. Son cemaat tonozlarının üstünün çatıyla örtülü olduğu da yan taraftaki mâil kalkan duvarından anlaşılmaktadır (Resim 4).

Câmi'in penceresi pek azdır; yalnız yanlardaki iki ve revak tonozları altında daha ufak iki, bir de kapı üstünde, onlardan da ufak bir ki, cem'an beş pencercyle aydınlanmaktadır. Pencereilerin yerden irtifa'ları heman 1,5 metreye yaklaşır. Bu câmi'i Orhan ve mühim bir kısım Hüdavendigâr Gaziler devri eserlerinden ayıran mühim vasıf duvarların işleniş tekniğidir. Cepheler, ne onlar gibi mütenavib taş ve tuğla, ne moloz olup muntazam ve sık derzli ve açık kahve rengi muntazam kesme taşla işlenmiştir. (Resim 4) de görülen geniş beyaz derzlemeler pek yeni bir zamanda i'tinâsız bir şekilde yapılmış şeyler olduğundan aldanılmaması lâzımgelir. Her üç cephe de böyle olup yalnız şimal revak cephesi sıvalıdır. Bununla beraber son cemaat yan kanad duvarlarının altlarından o kısmın da kesme taş olduğu anlaşılmaktadır. Üç cephedeki kesme taşlar, biri 15, diğeri 50 santim irtifa'ında, mütenâvib ve muntazam sıralardır. Bu usul az çok farkla İznik'teki ve Bursa'daki Yeşil Cami' cephelerini andırmaktadır. Yerine göre bazı taşlarda lamba, bazılarında mâil ittihad satırları da kullanılmıştır.

Solda bulunan minare pek uzun değildir; petek kısmı da kısadır. Şerefenin destere dişi olduğu, sıvanmaktan kurtulan, iki sırasından anlaşılmaktadır (Resim 5). Küp kısmı keskin hatlarla işlenmiş, mütenasib ve mütekâmil ehamların terkiibiyle meydana gelmiş olup müteakib asırların olgun nûmunelerine nazire ola-

cak bir nisbette dir. Ka'ide kısmı da kesme taştan yapılmıştır; gövde ise çok kalın bir sıva altında olduğundan hüviyetini anlamak kabil değildir. Ancak, sıvandığına nazaran, tuğla olması variddir. Sağır kubbe kasmağı da son zamanlarda pek kalın bir sıvayla örtülmüş ve tahmini-mize nazaran bir az yükseltiyle kubbenin meyli hem azaltılmış, hem sekiz dilime ayrılarak üstüne âdi kiremit konabilmesi sağlanmak istenmiştir.

Bunun gibi cepheden görülen frontonumsu müsellesin de pek yeni yapıldığı köy ahali si hatırlamaktadır.

Câmi'in dahilinde eski tezyinatından, kalem ve kapaklarından ve eski mahfilinden bir şey kalmamıştır. Mihrab etrafı çerçevesi bir höcre dir ve epeyi sıvanmıştır. Mahfilin şimdiki yapısı yeni ise de ilk zamanlarda mevcut bulunduğu kapı üstündeki yüksek pencereden istidlâl olunabilir; çünkü harime bir ziya ilâve etmeyen bu pencere, olsa olsa, mahfil için açılmış olabilir; şimdi de, o vazifeyi görmektedir.

Câmi'in kapısı basık ve mermer kemerlidir; etrafta köfeki taşından geniş bir silme dolaşıp aşağıda ufkiye dönmektedir, (Resim 6). Revak altındaki iki pencerenin yan sövelerinden daha geniş olan başlıkları üzerinde 50 santim kutturunda hafif kabartma birer daire ve yanlarına uçları püsküllü emzik yapılmış ve gerek bunlar, gerek dairenin göbeği rumilerle süslenmiştir, (Resim 7). İki pencerenin ki tamamen aynı olmamakla beraber esasları müşabihtir. Diğer cephelerdeki iki pencerede emsaline tesadüf edilemeyen bir süsleme vardır. Garptakinde yan sövelere Selçuk halat motiflerini hatırlatan ve alt uçları helezonla nihayet bulan birer kalınca kaval yapılp taşın bundan sonraki kısmı etrafına vurulan bir pahla yüksek bırakılmış, buraya tûlânî bir geçme ve yine ortasına bir çiçek kabartması işlenmiştir. Sağ taraf şâkulî sövesi tezyinatıdır. Alt başlık sade olduğu halde üstteki daha geniş tutularak pek mütenasib dört adet istalaktit takımı yerleştirilmiştir. İstalaktitlerin taş yüzüne çıkan düzlüklerinin uçları ikinci sırada birer oyma yaprakla bitirilmiş; ortada kalan çu-

kurluklar da ufacak kitâbeciklerle bağlanmıştır. Orta sıra karşılıklı iki mihrapçıktan mürekkeptir; en sonundakine yer az kaldığından tam yapılamamıştır. Mermer başlığın üstüne de yekpare bir köfeki taşı konarak üzerine köşeleri dişli kör bir mihrapçık işlenmiştir.

Mermerleri ve yukarıdaki köfeki başlığı ihata eden tek armudiden mürekkep silmeli ikinci bir köfeki söve de etrafta dolaşmaktadır. Şarktaki pencereye gelince bunda etraf söveleri sadedir, yalnız başlığın orta yerinde garptakinden daha zengin, yani onun üç sırasına mukabil dört dizi istalaktit ile yapılmış çok taşkın bir takoz bulunmaktadır (Resim 9).

Fotoğrafta bu takozun düz satıhtan taşkınlığı pek anlaşılamiyorsa da 17 santimi bulmaktadır. Bu söve tezyinatı gerek rumilerinin ve geçmelerinin gerek istalaktitlerinin olgunluğu itibariyle tek tek pek muvaffak olmakla beraber umumî tertibattaki âhengin aynı derecede olduğu söylenemez. Meselâ şark penceresindeki istalaktitlerin fazla taşkınlığı ve garptakinde de en soldakinin tamam hesaplanmamak neticesinde noksan kalışı, sövenin bir tarafına oyma yapıldığı halde bir tarafının boş bırakılışı tam kıvamını bulamamış araştırmalara işaret eder. Pencere parmaklıkları şâkulî çubuklarda yapılan halkalardan ufki kilerin geçirilmesi suretiyle imal olunmuştur.

Kitâbeler:

Kapı kemeri aynası iyice geniş tutulup ufki çerçeve silmesinin hemen altına tek satır halinde 1,80 x 0,26 cb'adında bir kemer levha üstüne şu hadîs-i şerif yazılmıştır, (Resim 10):

قال النبي عليه السلام من بنى مسجداً لله بنى الله له بيتاً في الجنة

Yazı oldukça ibtidâî sülüstür; satırın bazı yerlerinde rûmî ve çiçek kabartmalar yapılmıştır. *

* Bu yazının sonuna doğru (Fi) kelimesinin kuyruğu üzerinde من دعى لينا من الله من دعى لينا ibaresi okunabilmektedir.

Asıl inşa kitâbesi çerçeve silmesinin üstünde 2,20×0,50 eb'adında müstakil bir levhaya üç satır üstüne yazılmıştır.

1 — عمرهذ (ا) المسجد المبارك الشريفه

(ف) لوجه الله تعالى في أيام

2 — دولت السلطان الملك عادل مراد بك

ابن ارخان خلداالله

3 — دولته وابد مملكته في سنه اربع وثمانين

و سبعماية و غفرالله لصاحبه اصل خان بك

بن كمال

Kitâbeden câmi'in Murad-ı Hüdâvendigâr zamanında, Asılhan Bey bin Kemal namında bir zat tarafından H. 784 (M. 1382) de yapıldığı anlaşılmaktadır. Ne Asılhan Beyin, ne babasının hüviyetini tesbit edecek bir emareye ulaşılamadı.

Asılhan isminde muahhar tarihlerde bazı zatlar varsa da bu cami' bânîsinin aynı köydeki kabrinden tarih-i vefatının 785 olduğu anlaşıldığından o zatlarla isim müşâbehetinden başka bir münasebetleri olamaz.

Bir de kitâbede Asılhan Bey için câmi'in sahibi sıfatı verilmektedir; bu kitâbeyi hazırlayan kapıya hakkedilen hadîs-i şerifin müfâdına kulak verseydi, bu tâbiri kullanmazdı. Çünkü hadîs-i şerifin meâlince câmi' Allah için yapılır; bânisi onun sahibi değildir. Bu tâbir aykırı olmakla beraber son derece nadir olarak, bazı cami'lerde kullanılmıştır.

Hamam :

Câmi' dört tarafından yükselen bir tepelik üstünde kurulmuştur; hamam bunun garbındaki, birden dikleşen vâdinin tabanına yapılmıştır. Böyle çukura inşa ya sebep belki de su getirilmesinde hususî tertibata mecbur kalmamak içindir.

Hamam (Resim 11) de görüldüğü gibi, bir soğukluk, bir ılıklik ve iki halvetten ibaret küçük bir binadır (Resim 12, 13). Bütün kubbeler beşli köşe müselleleriyle alçak duvarlara oturur; dâhilen bir tezyinat yoktur. Müselle tertibatı câmi'dekilere pek müşâbihtir. Hâricen duvarların bir sıra altında olduğundan inşa

tarzları anlaşılamamaktadır. Soğukluk kubbesi iptidâi bir kasnakla çevrilmiştir. Kapının üstünde köylü tarafından bir kaç sene evvel tâmir olunduğunu gösteren bir mermer yazı vardır. Bina üstünde inşa kitâbesi yoktur. Ancak câmi' avlusunda 0,50 x 0,10 eb'adında bir mermer üzerinde عمرهذ كمال في سنت خمس و خمسين سبعماية yani *Kemal bunu H. 755 senesinde yaptı.* kitâbesi okunmaktadır. Taşın nereden geldiği mahallen bilinmiyorsa da hamama aid olması pek muhtemeldir. Asılhan Beyin babası Kemal Beyin, âdet olduğu vechile, hamamı yaptırması ve ömrü vefa etmeyince oğlunun câmi'i inşa ettirmiş bulunması akla yakın düşmektedir. Hele H. 755 tarihinde yapılmışsa, ilk Osmanlı hamamlarından biri olur ki bu cihetten kıymeti epeyce artar.

Kabir :

Câmi'in tahminen 500 metre şimal tarafındaki geniş kabristanda câmi'in bânisi Asılhan Beyin kabri bulunmaktadır. Mezar büyük taşlarla yapılmış bir sofa üstünde Selçuk üslûbuna müşâbih taş bir sandukadır. Bunu örten ve şimdi epeyi zedelenmiş olan ters omurga parçalı taş tandır.

Kabrin yazısı şöyledir:

Cenub yüzünde: (resim 14)

صاحبه ومالكه اصل خان ابن كمال بك

صاحب السخاوة

Şimal cihetinde (resim 15)

— والجود والكرم نقل من دار الفنا الى دار البقا

Başta: (resim 16)

— تاريخه خمس وثمانين وسبع مائه

— في آخر شهر الصفر

— نور الله قبره

Kitâbeden Asılhan Beyin H. 785 (M. 1383) senesi Safer ayının sonunda vefat ettiği anlaşılmaktadır. Kitâbeyi yazan sahib ve malik sıfatlarını kullanmayı pek seviyor olmalı ki câmi'de olduğu gibi burada da tekrarlamıştır. Bu kabir taşı zamanımıza intikal etmiş en eski mezarlardan biri olmasıyle ehemmiyet kazanır.

Köprü:

Asılhan Beyin Ezine'nin 3 km. şimalinde Menderes suyu üstünde Sarmusaklı isminde bir köprüsü bulunmaktadır. Şimdi yalnız kenar ayaklarından ufak birer parça kalmış olup garb tarafındaki daha bariz görünmektedir. Köprü'nün orta kısmı tamamen yeniden yapılmış, bakiyelerden de istifade edilmiştir.

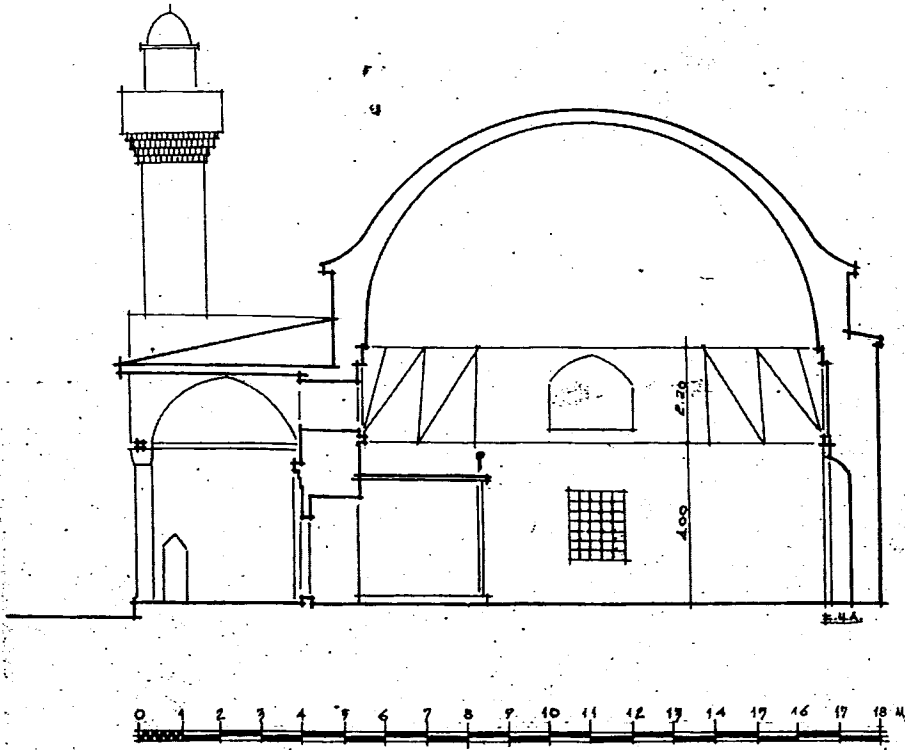
Bu câmi' , hamam, kabir ve aynı senede yapıp müteâkiben neşr edeceğimiz

Mudurnu'daki çok daha mühim câmi' hamam ve bazı müteferrik eserler gösteriyor ki I. Murad devri binalarının müşterek vasıfları ve umumi vechesi, şimdiye kadar yapıldığı gibi Çekirge'deki Hüdâvendigâr Câmî'ini ele alarak izah olunamaz. Bu müşterek vasıflar Orhan devri binalarında ve müstakbeldeki klasiğe doğru giden safahata daha yakın olan bu haber verdiğimiz binalarda vazihan ve mebzulen bulunmaktadır. Bu ciheti daha umumi bir yazımızda mütalâa edeceğiz.

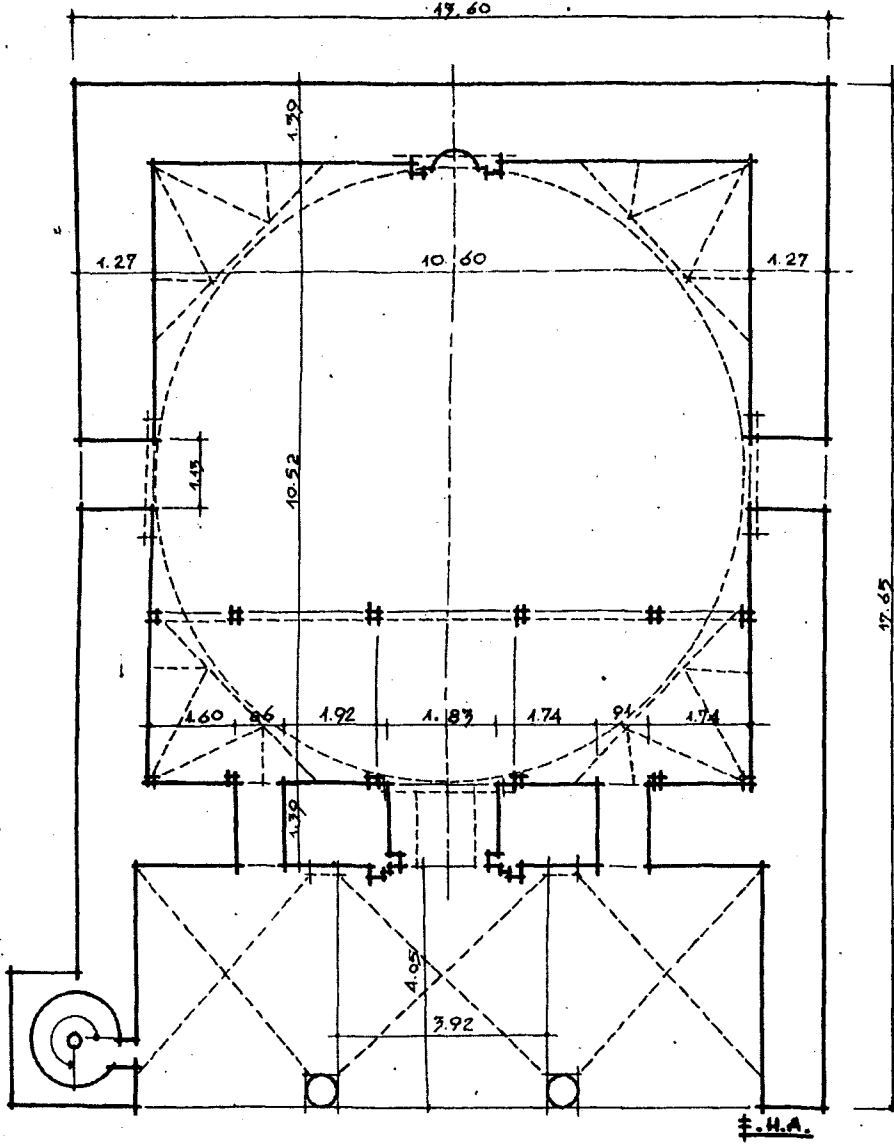
İZİNE DE KEMALLER KÖYÜ ASILHAN BEY CAMİİ

RESTİTÜSYON MAKTÂİ

Res. 1

İZİNE'DE KEMALLER KÖYÜ ASILHAN BEY CAMİİ PLANI

Res. 2

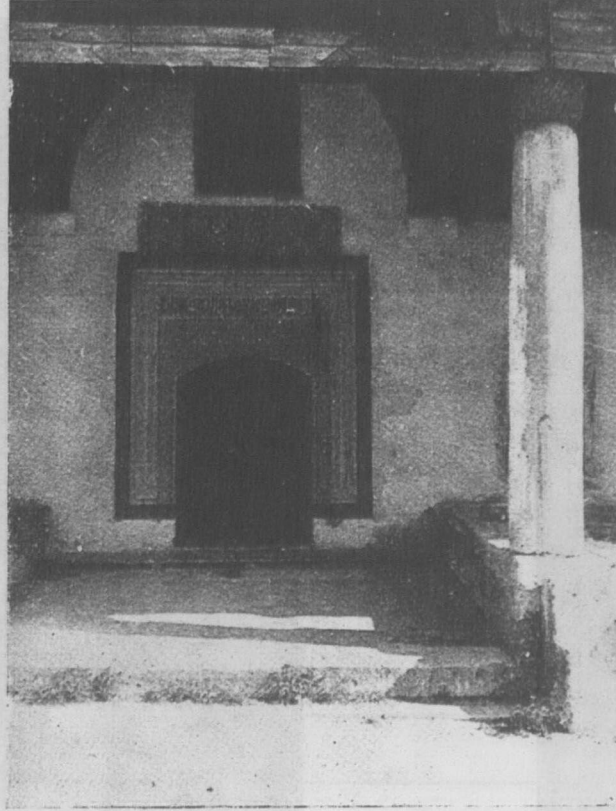
Res. 3 — Kemallar köyünde Asilhan Bey cami'i cebhesi.

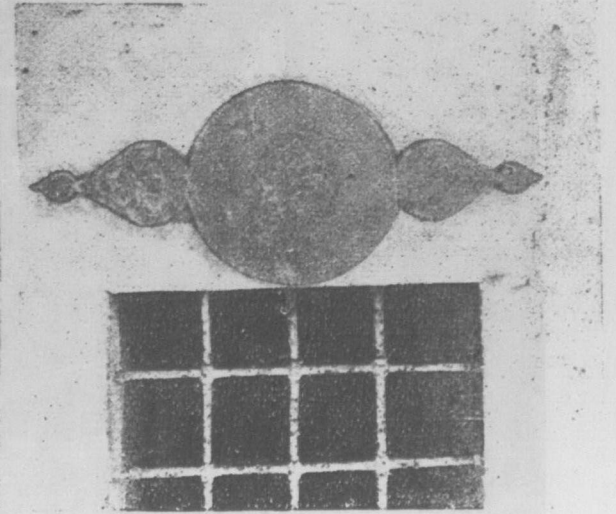
Res. 4 — Kemallar köyünde Asilhan Bey cami'i yan cebhesi.

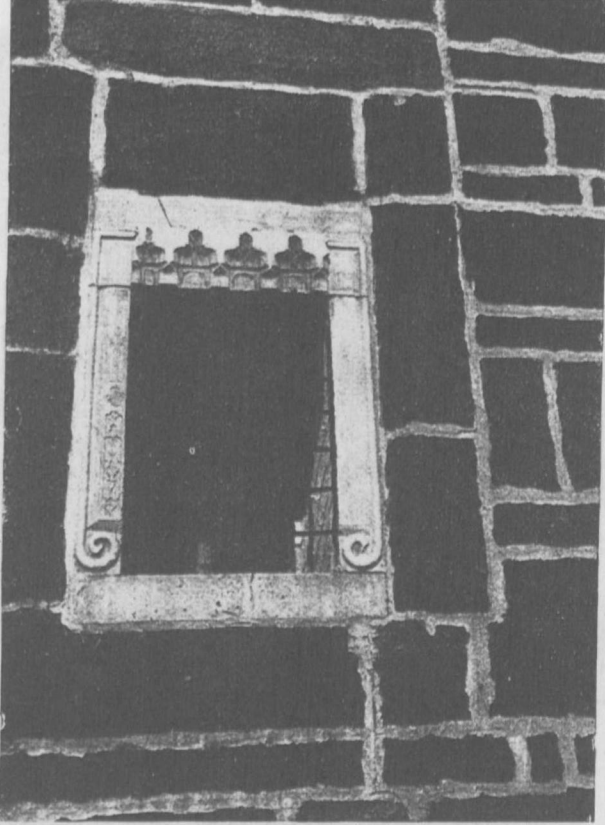
Res. 5 — Kemallar köyünde Asilhan Bey cami'i minaresi.

Res. 6 — Kemallar köyünde Asilhan Bey cami'i kapısı.

Res. 7 — Kemallar köyünde Asilhan Bey cami'i pencere tezyinatı.

Res. 8 — Kemallar köyünde Asılhan Bey cami'i
garb yüzü penceresi.

Res. 9 — Kemallar Köyünde Asılhan Bey cami'inin
şark yüzü penceresi süsü.

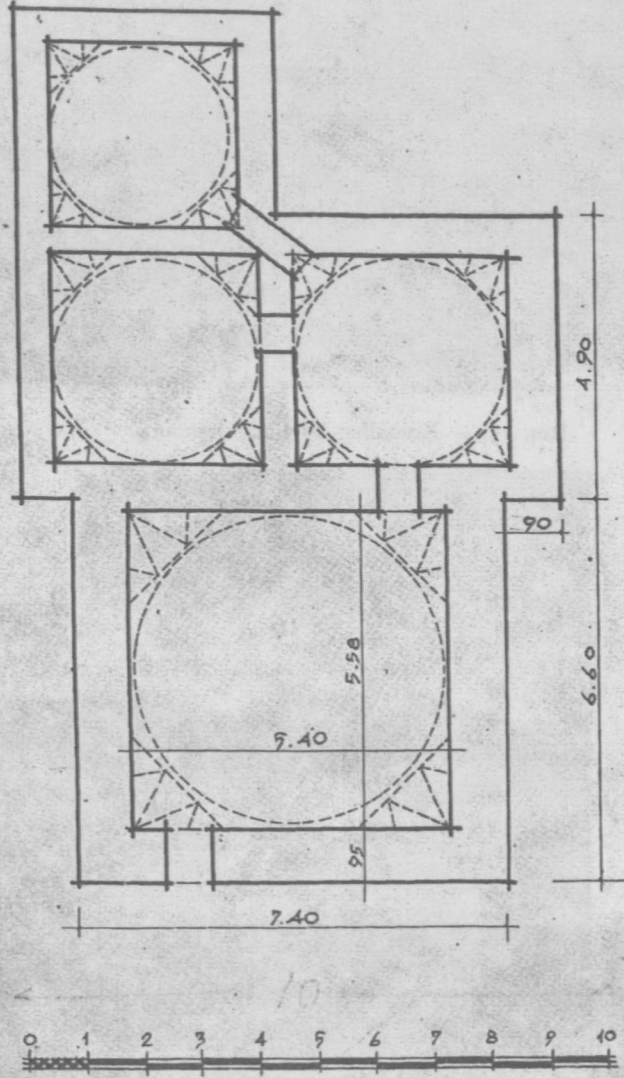

Res. 10 — Kemallar köyünde Asılhan Bey cami'i kitâbeleri.

Res. 12 — Kemallar köyünde hamam.

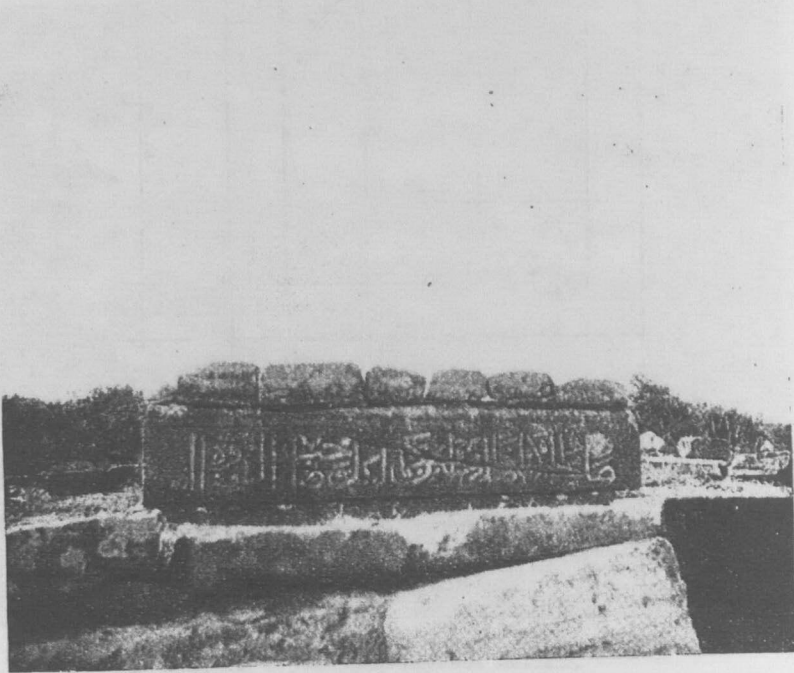
KEMALLER KÖYÜNDE HAMAM KROKİSİ

Res. 11

Res. 13 — Kemallar köyünde hamam.

Res. 14 — Kemallar köyünde Asilhan Bey mezarı cenub yüzü.

Res. 15 — Kemallar köyünde Asilhan Bey mezarı şimal yüzü.

Res. 16 — Kemallar köyünde Asilhan Bey mezarı baş tarafı.